

تأثیر مولفه‌های ژئواکونومیک بر قدرت ملی ایران با تأکید بر (انرژی، جمعیت و ایدئولوژی فرهنگی)

علیرضا اظهري

دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، ایران

عزت الله عزتی *

دانشیار جغرافیای سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

محمد حسین نامی

عضو هیئت علمی جغرافیای سیاسی دانشگاه فارابی

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۰۹

چکیده

ژئوپلیتیک به طور ذاتی در دو عنصر از سه عنصر تشکیل دهنده خود یعنی جغرافیا و قدرت با اقتصاد پیوند خورده و به آن توجه می نماید. بنابراین چنانچه اقتصاد با قدرت و سیاست پیوند بخورد و با جغرافیا نیز عجین شود، در حوزه ژئوپلیتیک قراری می گیرد که در این صورت ژئواکونومی به عنوان بُعد اقتصادی ژئوپلیتیک شکل می گیرد که در زیرمجموعه جغرافیای سیاسی قرار دارد. به طور کلی می توان گفت؛ کارکرد ژئواکونومی با استفاده از فضا و مکانهای جغرافیایی تولید قدرت اقتصادی است تا موجب ارتقای وزن ژئوپلیتیکی یک کشور گردد. هدف از انجام پژوهش حاضر سنجش تاثیر مولفه‌های ژئواکونومیک بر قدرت ملی ایران با تأکید بر انرژی، جمعیت و ایدئولوژی فرهنگی می باشد. روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی با رویکرد پیمایشی می باشد. جامعه آماری پژوهش را دانشجویان دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد علوم تحقیقات تهران در سال ۱۳۹۹ تشکیل می دهند. روش نمونه گیری از نوع نمونه گیری هدفمند می باشد، حجم نمونه به صورت تمام شماری از کل جامعه آماری (۳۰ نفر) تعیین گردیده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و نشان دادن رابطه معناداری و میزان اثرگذاری هر یک از مولفه‌ها از آزمون t تک نمونه‌ای، آزمون خی دو و همچنین ضریب همبستگی پیرسون استفاده گردیده است. نتایج پژوهش نشان می دهد که بین متغیر وابسته یعنی قدرت ملی؛ و متغیر مستقل یعنی ژئواکونومی رابطه معنی داری وجود دارد. بنابراین در بین مولفه‌های ژئواکونومیک به ترتیب، مولفه‌ی ایدئولوژی فرهنگی با میانگین (۳/۲۰)، جمعیت با میانگین (۳/۱۸) و انرژی با میانگین (۳/۱۵) بیشترین تاثیر گذاری را در قدرت ملی داشته‌اند.

واژگان کلیدی: ژئواکونومیک، قدرت ملی، ایدئولوژی فرهنگی، جمعیت، انرژی.

مقدمه

با پایان جنگ سرد و در قرن ۲۱، شاخص قدرت رهبری برای کشورهای سرمایه‌دار و قدرتمند جنگی در صحنه بین‌المللی، دیگر قدرت نظامی نیست. زیرا در حال ورود به عصری هستیم که نزاع مستقیم و رودرو، که نیازمند پشتیبانی نیروهای نظامی است، فرصت بروز پیدا نخواهد کرد. امروزه دیپلمات‌ها، مدعی دفاع از منافع اقتصادی و دیپلماسی هستند. وظیفه‌ای که هر دیپلماتی نمی‌تواند از عهده آن برآید. امروزه قدرت ملی ارتباط مستقیمی با درک مفاهیم اقتصاد ملی دارد. در دنیایی که به سرعت به سمت اقتصاد جهانی پیش می‌رود، اهداف و منافع سیاست ملی موضوعی برای اهداف و منافع اقتصادی می‌شود. این تغییر جهت‌ها و ارتباط مفاهیم جدید با یکدیگر نشان دهنده شروع یک عصر ویژه است (Admi, 2010: 18). ژئواکونومی یکی از جنبه‌های ژئوپلیتیک است که بر اقتصاد به عنوان ابزار رقابت تأکید می‌کند. در ژئواکونومی جنبه‌هایی از اقتصاد مورد توجه قرار می‌گیرند که عمدتاً با جغرافیا پیوند دارند. همچنان که بعد فرهنگی ژئوپلیتیک، ژئوکالچر نامیده می‌شود، و وقتی آب تبدیل به موضوع ژئوپلیتیک می‌شود، از آن به هیدرو پالیسیکی یاد می‌شود، بعد اقتصادی ژئوپلیتیک نیز ژئواکونومی است. در حقیقت ژئواکونومی را می‌توان ژئوپلیتیک شدن اقتصاد یا اقتصاد ژئوپلیتیک نیز در نظر گرفت. از اینرو بحث ژئواکونومی در ذیل مباحث ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی قرار می‌گیرد، یعنی وقتی اقتصاد از دیدگاه ژئوپلیتیک مورد تحلیل قرار می‌گیرد، ژئواکونومی مطرح می‌شود (MokhtariHeshi, 2018: 57). تفکر ژئواکونومی شامل ابزارآلات لازم و ضروری است که دولت می‌تواند از طریق آنها به کلیه اهدافش برسد. در نهایت همه استراتژی‌های ژئواکونومی شامل بیشترین حوزه قلمرو توسعه کشورهاست و ممکن است این اهداف استراتژی‌ها به وسیله کشورهای صنعتی، خارج از سبک سنتی تعیین و پیگیری شود. در مجموع ژئواکونومی محصول مشترک دولت‌ها و شرکت‌های بزرگ تجاری هم سو با استراتژی‌های جهانی است؛ و هدف اصلی ژئواکونومی کنترل سرزمین‌ها و دستیابی به قدرت فیزیکی نبوده، بلکه دست یافتن به استیلای تکنولوژی و بازرگانی است. که در نهایت شکل نوینی از هژمونی را در قالب توان اقتصادی در عرصه بین‌المللی پدید می‌آورد (Akhbar&Nami, 2009: 25). ژئواکونومی معمولاً از دو جنبه مورد توجه قرار می‌گیرد: ۱- به عنوان رابطه بین سیاست‌های اقتصادی و تغییرات در قدرت ملی و ژئوپلیتیک (به عبارت دیگر، پیامدهای ژئوپلیتیک پدیده‌های اقتصادی)؛ ۲- به عنوان پیامدهای اقتصادی روندهای ژئوپلیتیک و قدرت ملی. در جنبه اول یعنی سیاست‌های داخلی یک کشور چگونه می‌تواند موجب تغییر قدرت آن کشور شود. در جنبه دوم یعنی روندهای ژئوپلیتیک چه پیامدهای اقتصادی به دنبال دارند (MokhtariHeshi, 2018: 57). به طور کلی می‌توان گفتایران براساس موقعیت جغرافیایی و شرایط ژئوپلیتیک خاص خود، بدلیل شرایط منحصر بفرد، می‌تواند جایگاه اقتصادی برتر در سطح منطقه، و تعامل با محیط بین‌الملل باشد. درک واقعیت‌های جغرافیایی از یک کشور، و در راس آن پدیده‌های انسانی می‌تواند راهگشای مسئولان کشورها باشد، تا بتواند به عنوان یک بازیگر مهم

وارد صحنه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی شوند (Ezzati, 2001: 2). بنابراین پژوهش حاضر درصدد است تا تاثیر مولفه‌های ژئو اکونومیکی بر قدرت ملی ایران با تأکید بر انرژی، جمعیت و ایدئولوژی فرهنگی را مورد بحث و بررسی قرار دهد. در همین راستا، سوال اصلی پژوهش - آیا مولفه های ژئو اکونومیکی ایران در افزایش قدرت ملی آنتاثر مستقیم دارند؟ - مطرح می گردد، بنابراین پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به این سوال و تحلیل چگونگی آن می باشد.

مبانی نظری

ژئو اکونومی

ژئو اکونومی در واقع اقتصاد و رابطه بین جغرافیا و قدرت اقتصادی کشورها را مورد بررسی قرار داده و اثرگذاری عواملی ازیربناهای اقتصادی در محیط کشوری، منطقه ای یا جهانی در تصمیم گیریهای سیاسی و رقابتهای قدرتی و تأثیرگذاری این عوامل در ساختار شکل گیرنده ژئوپلیتیک منطقه ای یا جهانی را مطالعه می کند (Mojtahedzadeh, 2018: 92). ژئو اکونومی از ترکیب سه عنصر جغرافیا، قدرت و اقتصاد شکل گرفته است و به نظریه رسد سیاست که عامل مهمی در ژئوپلیتیک بوده جای خود را به اقتصاد داده است (Ezzati, 2018: 20).

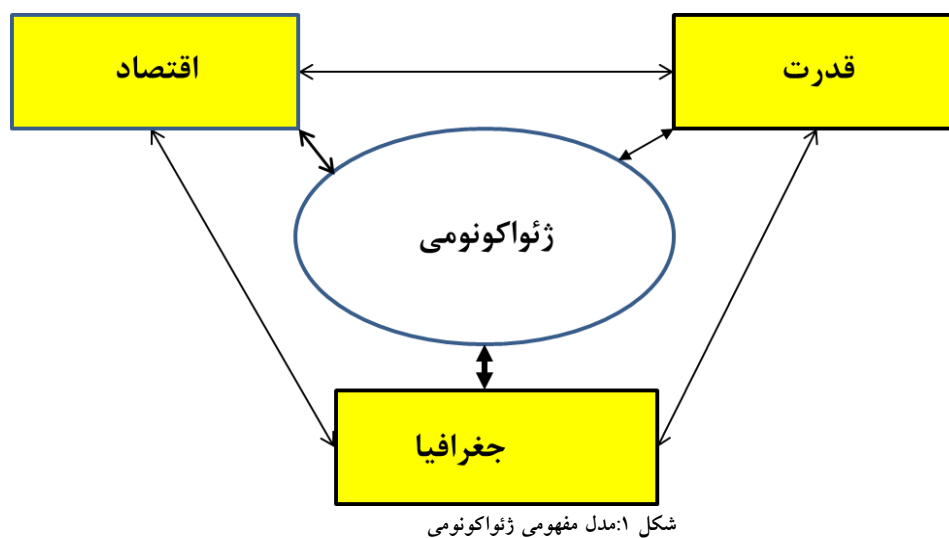

Figure 1: Conceptual model of geoeconomy

در این مدل جغرافیا در سه حوزه‌ی فضا، محیط و انسانها مورد توجه قرار گرفته است (همان، ۲۹). هدف اصلی ژئو اکونومیک تصرف زمین و دستیابی به قدرت فیزیکی نیست، بلکه دست یافتن به استیلای فناوری و بازرگانی است (همان، ۱۱۰) ادوارد لوتواک^۱ صاحب تئوری ژئو اکونومی گفته است که بعد از افول جنگ سرد، در واقع نشان دهنده‌ی

^۱ -lotouak

تغییر مسیر و حرکت نظام جهانی از سوی ژئوپلیتیک به سمت ژئواکونومی است به عبارت دیگر، روشهای بازرگانی و تجاری در حال جایگزین شدن با روشهای نظامی در دنیای سیاست هستند (Nami et al, 2016: 24).

به عقیده‌ی وی در نظم جدید بین‌المللی ابزارآلات اقتصادی جایگزین اهداف، نظامی شده و وسیله‌ی اصلی دولت‌ها برای

114: 2017). بر اساس نظریه جفری کمپ^۲، خلیج فارس قلب جهان و هارتلند انرژئ فسیلی جهان است (بیضی استراتژیک انرژئ)، و ایران در قلب این هارتلند جدید قرار می‌گیرد (89: 2019, Valiwand & Shahlai). به طور کلی می‌توان گفت؛ پایه و اساس ژئواکونومیک استدلالی است که از طرف ادوارد لوتواک مطرح گردید. او خبر از نظم جدید بین‌المللی در دهه ۹۰ می‌داد. که در آن ابزارآلات اقتصادی جایگزین اهداف نظامی شدند و این ماهیت ژئواکونومی است (107: 2018, Ezatti). واژه ژئواکونومی در واقع تغییر نام و هدف ژئواستراتژی است. در حقیقت در مفهوم ژئواکونومی، اهداف با دخل و تصرف در استراتژی‌های اقتصادی به بهره‌گیری از بستر ژئوپلیتیک به اهداف استراتژیک تغییر شکل می‌دهند. در حقیقت این مفهوم، تسلط بر جهان را آغاز نموده است. و نقش‌آفرینی و موقعیت کشورها و مناطق جغرافیایی، که تعیین‌کننده سیاست بین‌الملل نیز می‌باشند، را در گرو توان اقتصادی می‌بیند (41-65: 2009, nami, Mohammadpour, Abbasi). هدف اصلی ژئواکونومی کنترل سرزمین و دستیابی به قدرت فیزیکی نیست، بلکه دست یافتن به استیلای تکنولوژی و بازرگانی است. مطرح شدن واژه ژئواکونومی خود موجب شد که برخی مناطق جغرافیایی اهمیت خود را از دست بدهند. و برعکس مناطق دیگری از ارزش‌های بیشتری برخوردار گردند. جالب توجه است که آسیای جنوب غربی با محوریت ایران نه تنها ارزش‌های راهبردی خود را از دست نداده است. بلکه به مراتب اهمیت بیشتری در قرن بیست و یک بدست آورده است با جهانی شدن و باز شدن بازارها و شکوفایی اقتصادهای ملی، جهان شاهد تغییرات در اهداف و نظریه‌های بازیگران جهانی شده است. روند کنونی تحولات جهانی با آنچه پیش می‌رود، فضایی برای درگیریهایی نظامی فراهم نخواهد کرد. در قرن بیست و یکم استراتژی ژئواکونومی در بالاترین سطح خود به عنوان یک ابزار سیاسی در دست دولتهایی خواهد بود که شکاف اساسی و اصولی با گذشته دارند. ژئواکونومی در شکل‌گیری قدرت نقشی نداشته است بلکه یک جنبه از مشخصات توسعه‌اش در ارتباط با عوامل مهمی است که تعیین قدرت می‌کند. و یک جنبه‌اش در ارتباط با تأکید بر تغییر استراتژی نظامی به استراتژی اقتصادی است. که این تغییرات را باید در تقدم‌بندی استراتژی‌های بعد از جنگ سرد جستجو کرد. بنابراین ژئواکونومی در میان ملتهای تجاری توسعه یافته به عنوان پدیده‌ی سیال، برای پوشش به فضای رقابتی جدید در آمده است. و همچنین روشی برای تحلیل سیاستهای بین‌المللی اکثر قدرتهای غربی است. رهیافت ژئواکونومی شبکه گسترده‌ی برای درک مسائل بین‌المللی ارائه می‌دهد. (107: 2001, Ezzati)

^۲. G. Cammp

زمانی که بخش یا تمام قابلیت‌های اقتصادی کشورها در گرو مسائل جغرافیایی باشد، اقتصاد جغرافیایی یا ژئواکونومی را شکل می‌دهد. بنابراین ژئواکونومی، اثرگذاری عوامل و یا زیربنای اقتصادی در محیط کشوری، منطقه‌ای و یا جهانی است، که در تصمیم‌گیری‌های سیاسی، و رقابت‌های قدرت و اثرگذاری این عوامل در ساختار شکل‌گیرنده ژئوپولیتیک در سطح جهان مورد بررسی قرار می‌گیرد (Gholizadeh, Zaki, 2009: 27)

قدرت ملی

به مجموع تمامی منابع در دسترس یک ملت برای اهداف ملی خود قدرت ملی گفته می‌شود. قدرت ملی از عناصر گوناگونی تشکیل می‌گردد که براساس منشاء و کاربرد آن‌ها به دو گروه ((ملی)) و ((اجتماعی)) تقسیم می‌شوند. محاسبه و سنجش قدرت ملی به عنوان برآیند توانایی‌های مادی و معنوی یک جامعه و همچنین به عنوان تفاضل داشته‌ها و نداشته‌های یک ملت می‌باشد که جایگاه آن‌ها را در سیستم ژئوپولیتیکی جهان و معادلات بین‌المللی مشخص می‌کند. برآورد و اندازه‌گیری قدرت کار ساده‌ای نیست به ویژه اگر معیارهای ارزیابی کمی و کیفی قدرت نامفهوم و ناکافی باشند. هانس جی مورگنتا عوامل اصلی و شالوده قدرت ملی را به هشت گروه تقسیم می‌کند: ظرفیت صنعتی، جمعیت، موقعیت جغرافیایی، منابع طبیعی، خصوصیت ملی، آمادگی نظامی، کیفیت، دیپلماسی (seifzadeh, Kazemi, 1990: 67).

منابع یا زیربنای قدرت ملی از دو نوع منبع فیزیکی ملموس و غیر ملموس سرچشمه می‌گیرد. منابع فیزیکی و ملموس شامل: وضعیت جغرافیایی، شامل اندازه و شکل زمین، آب و هوا، منبع طبیعی، موقعیت و عوارض طبیعی، ظرفیت‌های صنعتی کشور، تجارت خارجی، سازمان و تشکیلات اداری، وضعیت نیروهای مسلح، خطوط مواصلاتی، ترابری، ارتباط و مخابرات. از منابع غیر ملموس می‌توان به فرهنگ ملی و شیوه‌های زندگی، روحیه و همبستگی ملی، ویژگی‌های ملی، جمعیت، علوم و تکنولوژی ایدئولوژی و اخلاق، خرد و رهبری نام برد (Chegini 2005: 115-116). جغرافیا به وضوح با ثبات‌ترین عاملی است که شالوده قدرت ملی را تشکیل می‌دهد. رودها، دریاها و اقیانوس‌ها، دره‌ها و دشت‌ها و کوه‌ها مهمترین صحنه‌های ترجمه سیاست‌ها و استراتژی‌های طراحی شده می‌باشند. تفاوت کشورها در ارتباط با قدرت آنان مانند تفاوت آنان در شکل و اندازه کشورشان است. منابع طبیعی نیز یکی از عوامل با ثبات در میزان قدرت یک ملت نسبت به دیگر ملل است. مواد غذایی، مواد خام، منابع معدنی خصوصاً نفت و گاز از جمله مظاهر توان یک کشور به شمار می‌روند. قدرت صنعتی تکنولوژیک در زمینه‌های حمل و نقل، ارتباطات، و یا کشاورزی خود می‌تواند گویای قدرت یک کشور باشند. آمادگی نظامی مستقیماً با قدرت یک کشور در ارتباط است. توان نظامی، سلاح و رهبری نیروهای مسلح هم از مصادیق قدرت ملی یک کشور هستند. جمعیت به طور نمادی هم می‌تواند عامل قدرت یک کشور باشد. شاید از

خود جمعیت مهم‌تر، توزیع جمعیت و روند رشد جمعیت باشد. در میان عوامل کیفی مربوط به قدرت ملی می‌توان از منش ملی، روحیه ملی، کیفیت حکومت و جامعه و کیفیت دیپلماسی نام برد.

موارد و روش‌ها

روش انجام پژوهش

روش تحقیق در پژوهش حاضر، توصیفی-تحلیلی با رویکرد پیمایشی می‌باشد. اطلاعات مورد نیاز از طریق مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شده است. جامعه آماری پژوهش را دانشجویان دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد علوم تحقیقات تهران در سال ۱۳۹۹ تشکیل می‌دهند. روش نمونه‌گیری از نوع نمونه‌گیری هدفمند می‌باشد، با توجه به پایین بودن حجم جامعه آماری، حجم نمونه به صورت تمام شماری از کل جامعه آماری (۳۰ نفر) انتخاب شده است. برای سنجش میزان تأثیر مولفه‌های ژئواکونومیکی بر قدرت ملی ایران، پرسشنامه‌ای حاوی ۳۰ گویه در قالب سه مولفه اساسی (انرژی، جمعیت و ایدئولوژی فرهنگی) بر اساس طیف پنج مرحله‌ای لیکرت^۱ تدوین و در بین دانشجویان توزیع گردیده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و نشان دادن میزان معناداری از آزمون (t) تی تک نمونه‌ای و جهت نشان دادن میزان تأثیرگذاری هر یک از مولفه‌های اساسی بر قدرت ملی از ضریب همبستگی پیرسون^۲ و خی دو^۳ استفاده شده است.

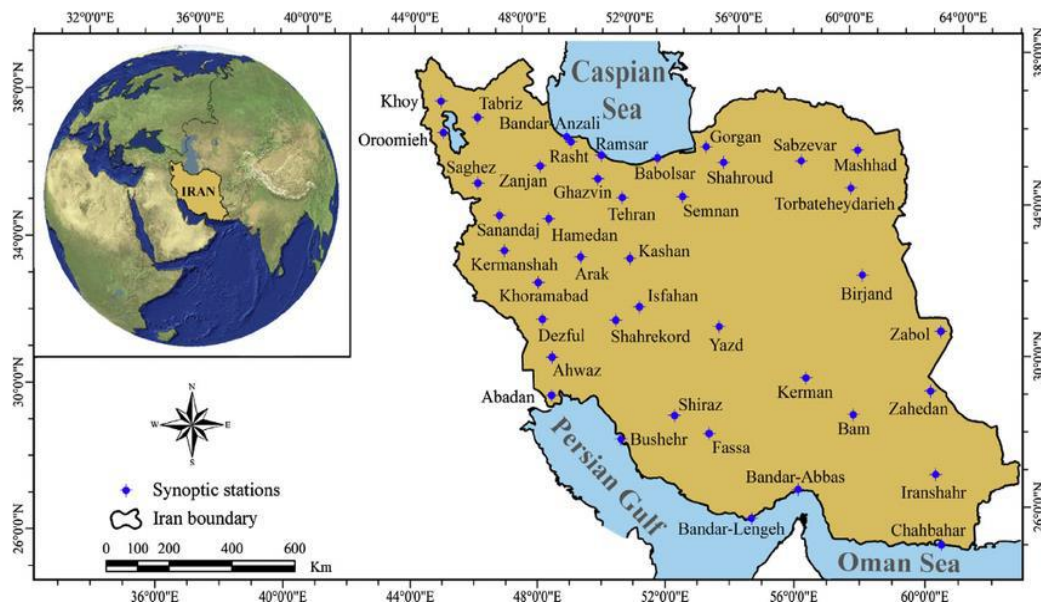
1.Likrt

2.pirsoon

3.khido

محدوده مورد مطالعه

کشور ایران با وسعتی بیش از ۱.۶۴۸.۱۹۵ کیلومتر مربع (شانزدهمین کشور جهان از نظر مساحت) در جنوب غربی قاره آسیا واقع شده و جزء کشورهای خاورمیانه است. به لحاظ موقعیت جغرافیایی در نیمه جنوبی منطقه معتدل شمالی بین ۲۵،۰۳ درجه و ۴۷،۳۹ درجه عرض شمالی از خط استوا و ۱۴،۴۴ درجه و ۲۰،۶۳ درجه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار دارد. از نظر موقعیت نسبی ایران از شمال به جمهوری ترکمنستان، دریای خزر، جمهوری‌های آذربایجان و ارمنستان، از مغرب به ترکیه و عراق، از مشرق به پاکستان و افغانستان و از جنوب به دریای عمان و خلیج فارس محدود شده است. طبق آخرین سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ جمعیت ایران حدود ۸۰ میلیون نفر (۷۹۹۲۶۲۷۰ نفر) برآورد گردیده است (Iran Statistics Center, 2016) از لحاظ جغرافیای طبیعی، حدود ۹۰ درصد از خاک کشور در محدوده فلات ایران واقع شده است. سرزمین ایران به طور کلی کوهستانی و نیمه خشک بوده و میانگین ارتفاع آن بیش از ۱۲۰۰ متر از سطح دریاست. بیش از نیمی از مساحت کشور را کوه‌ها و ارتفاعات، یک چهارم را دشت‌ها و کمتر از یک چهارم دیگر آن را نیز زمین‌های در دست کشت تشکیل می‌دهد. پست‌ترین نقطه داخلی با ارتفاع ۵۶ متر در چاله لوت و بلندترین آن قله دماوند با ارتفاع ۵۶۲۸ متر در میان رشته کوه البرز قرار دارد. در کناره جنوبی دریای خزر ارتفاع زمین ۲۸ متر پایین‌تر از سطح دریای آزاد می‌باشد. در مجموع محیط پیرامون ایران بالغ بر ۸۷۳۱ کیلومتر است که ۲۷۰۰ کیلومتر آن مرز آبی و ۶۰۳۱ کیلومتر آن مرز زمینی است.

نقشه ۱. موقعیت بین‌المللی و منطقه‌ای ایران

Map 1. International and regional position of Iran

کوهستانی بودن ایران از یک طرف، و قرار گرفتن در کمربند خشک جهانی از طرف دیگر مهمترین عوامل موثر در تعیین شرایط آب و هوایی ایران است. سه عامل مهم یعنی موقع جغرافیایی، توپوگرافی، اقلیم نقش مهمی در تعیین ویژگی‌های هیدرولوژیکی ایران دارند. که این ویژگی‌ها نیز به نوبه خود در پیدایش اقتصاد و سیاست ایران حائز اهمیت هستند (Badiei, 2003: 166). خشکی ایران در جایی قرار گرفته است که مانند تونل بزرگی بین خزر و خلیج فارس، راه عبور از شرق آسیا به غرب آسیا و اروپا را فراهم می‌کند. و دست کم سه قاره آسیا و اروپا و آفریقا را به هم نزدیک کرده است. گراهام فولر می‌گوید: ایران به علت وضعیت خاص جغرافیایی مرکز جهان است (Fuller, 1998: 72). فلات ایران به دلیل ساختار منسجم طبیعی همراه با دیواره‌های جداکننده از پیرامون به صورت قالب یک‌پارچه‌سازی فرهنگ انسانی عمل نموده، قلمرو فرهنگی فلات ایران از شمال به قلمروهای روسی و ترکی، غرب و جنوب به قلمرو فرهنگی عربی و سامی، و از شرق به قلمروهای فرهنگی چینی و هندی محدود می‌شود (Hafez Nia, text book). قلمرو فرهنگی ایران در منطقه میان فرهنگ و تمدن اورآسیا قرار می‌گیرد منطقه‌ای وسیع و مستقری که از یونان تا پاکستان و از شمال آفریقا تا شمال سیبری را شامل می‌گردد. مرزها و وحدت طبیعی فلات ایران در گذشته آن، بر تولید امنیت و قدرت برای دولت‌های حاکم بر فلات تأثیر موثری داشته است. تجزیه سیاسی فلات ایران در قرون اخیر و استقرار دولت‌های مستقل ایران و پاکستان و افغانستان، که بخشی از فلات ایران در قلمرو آنها قرار دارد، منجر به عقیم شدن پتانسیل امنیت‌زایی و قدرت‌آفرینی فلات یکپارچه آن گردیده است. ایران در قرن بیستم شاهد دو حکومت و نظام سیاسی بوده است. بعد از جنگ ایران و عراق، رویارویی این کشور با قدرت‌های دنیا شدت بیشتری گرفت. این رویارویی منجر به ایجاد تنوع در اقتصاد ایران گردید. البته بسیاری از تولیدات داخلی کشور، بستگی به واردات دارد. و در تلاش خود برای مشارکت تجاری مجدد، چشم به همسایگان غرب و آسیای مرکزی و نگاه به شرق دارد. ایران در همسایگی با ۱۵ کشور و چند واحد سیاسی - فضایی خود گردان در اطراف خود قرار دارد. مهمترین ویژگی کشورهای همسایه ایران عبارتند از:

- بی‌ثباتی حکومت‌ها و دولت‌ها
- نوظهور بودن
- تضاد علائق و منابع فرهنگی
- توسعه نیافتگی
- ساختار سیاسی استبدادی
- تنوع دیدگاه‌های ژئوپولتیکی

این بی‌ثباتی همسایگان، تهدیداتی را مانند سرازیر شدن سیل مهاجران، هجوم بیگانگان به مناطق مرزی، قاچاق کالا، به ویژه مواد مخدر، گسترش تنش‌های قومی، و حضور نیروهای فرامنطقه‌ای را در پی داشته است (HafezNiAMohammad, 2009:186). بر این اساس مسئله ایران و کشورهای همسایه به خطوط مرزی و زمینی محدود نمی‌شود، حضور ایران در مناطق بحرانی و حادثه‌خیز توجه کشورهای جهان را جلب کرده است. موقعیت برتر ژئوپولیتیک ایران می‌تواند زمینه‌های همکاری ویژه در مناطق پیرامونی را تعریف و حوزه نفوذ خود را تا دور دست‌ها توجیه نماید. برقراری ارتباط میان آسیای مرکزی و کشورهای حاشیه خلیج فارس و بالعکس، آسیای مرکزی، شبه قاره هند و افغانستان با ترکیه و غرب آسیا و بالعکس، ایران را به محور آرامش و قدرت در منطقه تبدیل کرده است. از اینرو موقعیت جغرافیایی ایران ترکیبی چندگانه است، افزون بر آن این فضای جغرافیایی می‌تواند با مناطق پیرامونی در ارتباط باشد (Hafeznia, 2017:186). ایران از دیرباز منزلت ژئوپولیتیک ویژه‌ای در خلیج فارس دارد که ضمن تأثیرگذاری بر سرنوشت ملی، کنش‌های منطقه‌ای و جهانی را نیز تحت تأثیر قرار داده و می‌دهد. بر پایه برآوردها ایران رتبه نخست گاز طبیعی ۱/۳٪ و رتبه سوم نفت جهان با ۵۸/۷ میلیون بشکه معادل ۳/۵٪ از نفت جهان را به خود اختصاص داده است؛ نقشه شماره (۲) پهنه بندی منابع انرژی در ایران را نشان می‌دهد.

نقشه ۲، پهنه بندی منابع انرژی (نفت و گاز) در ایران

Map 2, zoning of energy resources (oil and gas) in Iran

یافته های تحقیق

ژئوپولیتیک ایران

مهمترین زیربناهای ژئوپولیتیکی ایران عبارتند از: موقعیت ژئوپولیتیکی، منابع انرژی، ایدئولوژی سیاسی حاکم بر نظام سیاسی کشور، سایر زیربناهای ژئوپولیتیکی اعم از ثابت و متغیر هم در این مجموعه قادر به ایفای نقش هستند. برخی محققان معتقدند ایران دارای سه امتیاز موقعیتی می‌باشد؛

- متصل به اورآسیا است و از موقعیت بری برخوردار است.
- به سبب دارا بودن ساحل طولانی در خلیج فارس از موقعیت بحری برخوردار است.
- به لحاظ در اختیار داشتن تنگه هرمز دارای موقعیت گذرگاهی می‌باشد.

در زیر نقش سه مولفه اساسی (انرژی، جمعیت و ایدئولوژی فرهنگی) بر قدرت ملی به صورت کیفی و کمی مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرند.

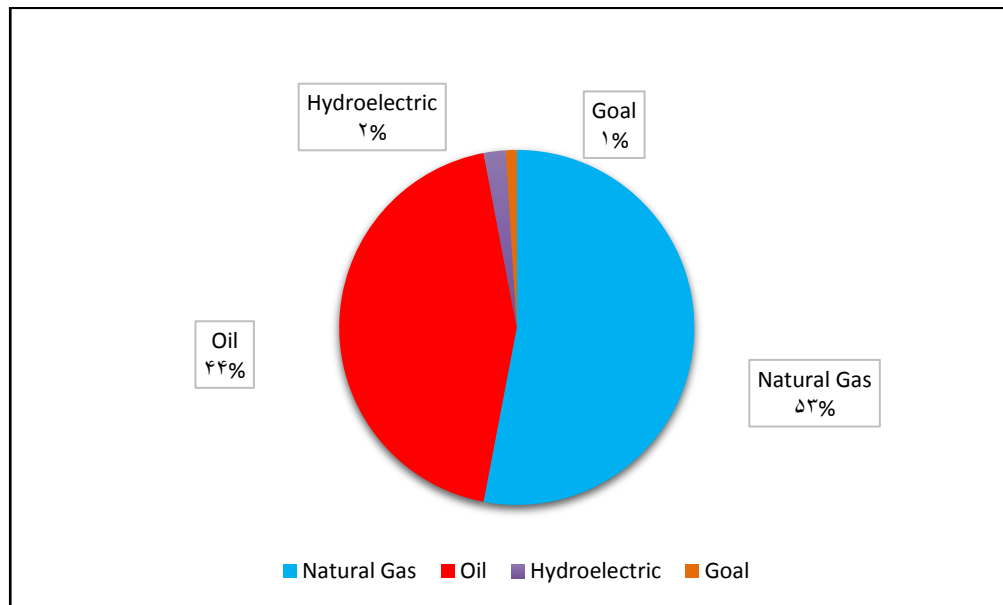
انرژی

ایران به عنوان مهمترین کشور خلیج فارس و به عنوان یکی از بازیگران اصلی و کلیدی در وقایع مربوط به انرژی می‌باشد. از جمله این قابلیت‌ها می‌توان به قرارگیری ایران در کنار خلیج فارس و دریای خزر به عنوان هارتلند انرژی فسیلی جهان اشاره نمود. ایران تنها کشوری است که با توجه به موقعیت خاص ژئوپولیتیکی خود و همچنین دارا بودن منابع انرژی فراوانش می‌تواند پاسخگوی دیگر کشورها باشد. منابع فسیلی مثل نفت، گاز، زغال سنگ، فرآورده‌های چوبی و غیرفسیلی مانند آب و باد، زمین گرمایی، هیدروژن و انرژی خورشیدی که در ایران به وفور یافت می‌گردد. وجود این منابع ایران را به صورت یک کشور ثروتمند به لحاظ دارا بودن پتانسیل‌های زیاد منابع انرژی‌زا درآورده است. ایران با واقع شدن در بیضی انرژی جهان ۵۹/۵ درصد ذخایر نفت در خلیج فارس و ۱۰/۳۹ درصد در حوزه خزر قرار دارد. ایران در قلب ۷۵ درصدی مجموع ذخایر انرژی جهان قرار دارد. و تنها محور مستقیم و بی‌واسطه میان این دو حوزه می‌باشد. ساختار زمین‌شناسی در سراسر ایران از شمال تا جنوب و از غرب تا شرق متنوع است. ایران همواره یکی از صادرکنندگان بزرگ انرژی می‌باشد. همچنین نقش منابع انرژی در تأمین قدرت ملی ایران را می‌توان در دو مقوله خارجی و داخلی نیز بررسی نمود.

الف) نفت

بعد از پیدا شدن نفت در ایران به مرور این ماده خام به عنوان مهمترین مولفه تأثیرگذار بر اقتصاد و سیاست و به طور کلی امنیت و قدرت ایران ایفای نقش کرده است. در دوره حاکمیت گفتمان ژئواستراتژیک، موقعیت جغرافیایی ایران عامل ارتباط اتصال، تعامل و تقابل ایران با نظام بین‌الملل محسوب می‌گردد. با تحول گفتمان ژئواستراتژیک به گفتمان ژئواکونومیک در دهه‌های اخیر و ایفای نقش برتر اقتصاد در عرصه مناسبات جهانی، نفت به عنوان خون صنعت مدرن در مقایسه با سایر عوامل قدرت از جایگاه برتری برخوردار شده است. ایران نیز از دو جنبه تولید و مصرف نفت در کانون تحولات بین‌المللی است. ایران برای ایفای نقش موثر در منطقه و جهان، نیازمند استفاده از تمامی امکانات سرزمینی خویش است. و نفت از مهمترین آنهاست. به دلایلی موقعیت ایران در بازار جهانی نفت تضعیف گردیده است. ایران که سال ۱۹۷۴ میلادی، شش میلیون بشکه در روز تولید می‌کرد. و نقش تعیین کننده‌ای در اوپک و بازار جهانی انرژی داشت بعد از انقلاب اسلامی دیگر نتوانسته تولید خود را به این حد برساند. عواملی چون جنگ، سرمایه‌گذاری محدود، تحریم، نرخ بالای افول تولید، و چاه‌های نفت کشور دلایل اصلی این امر محسوب می‌گردند. چاه‌های نفت ایران نیازمند بازسازی ساختاری و احیای گسترش نفتی است. نرخ کاهش تولید سالانه چاه‌های نفت ایران، معادل ۸٪ در خشکی و ۱۰٪ در دریا است. در عین حال نرخ احیاء چاه‌های ایران ۱۰٪ پایین‌تر از متوسط جهانی است. موضوع نفت در دو بعد با امنیت ملی ایران در ارتباط نزدیک است:

اولاً: در بعد داخلی و نقشی که نفت و درآمدهای حاصل از آن در اقتصاد ایران دارد. به طوری که نفت بیش از ۸۰ درصد درآمدهای ارزی کشور را تأمین می‌کند. ثانیاً: در بعد بین‌المللی در قالب وابستگی متقابل می‌باشد. یعنی نیازهای کشورهای جهان به منابع انرژی ایران، و نیاز ایران به ظرفیت‌های صنعتی و فناوری و توسعه صنعت نفت به جهت نیازمندی‌های تکنولوژی و سرمایه‌ای از یک سو و کمبود داخلی و ضعف در تکنولوژی و سرمایه از طرف دیگر، تنها در تعامل و همکاری با کشورهای صاحب این امکانات میسر است. افزایش شمار کشورهای مصرف‌کننده نفت بویژه در شرق آسیا، موجب بیشتر شدن رقابت برای کسب این ماده حیاتی در دنیا شده است. از این رو افزایش نفت ایران در بازارهای جهانی انرژی و تأمین امنیت عرضه آن، می‌تواند به امنیت ملی کمک کند. صنعت نفت ایران در زمینه انرژی یک ابرقدرت جهانی است. هر ساله بخش قابل توجهی از درآمدهای دولت ایران از طریق نفت به دست می‌آید.

نمودار ۱. ترکیب انرژی در ایران

graph 1. Energy composition in Iran
Source: www.shana.ir oil and information .sit

ب) گاز

چگونگی استفاده از حامل‌های انرژی و شیوه عرضه آن و تأثیر آن بر قدرت و اقتصاد ایران در برنامه‌ها و روند توسعه کشور نقش اساسی ایفا می‌کند. در ایران به دلیل مزیت نسبی اقتصادی انرژی در تولید کالا و نقش نفت خام در موازنه ارزی کشور، شیوه بهره‌گیری از منابع انرژی، در برنامه‌های توسعه‌ای و اقتصادی می‌تواند قدرت و پتانسیل ایران را در سطح جهانی ارتقا دهد. ذخائر گازی ایران به حدی است که تا آینده قابل پیش‌بینی، تقاضای مصارف داخلی و نیز صادرات مهیا می‌باشد. استفاده از گاز طبیعی به جای نفت، گذشته از حفظ محیط‌زیست، درآمد ارزی هنگفتی را نصیب کشور می‌کند. گاز ایران با تکنولوژی‌های جدید برای صادرات به اروپا آماده می‌شود که دیگر نیازی به خطوط لوله نیست و از کشتی به راحتی استفاده می‌شود. ایران تنها کشوری است که می‌تواند انحصار روسیه در تأمین انرژی اروپا را خاتمه دهد. از این رو این کشور را دیگر نباید نفت محور تلقی نمود. ایران کشوری گاز محور است که سال‌هاست در میادین نفتی سرمایه‌گذاری نکرده است. اما به روزترین زیرساخت‌ها را در بخش گاز دارد. و پس از گذر از این مرحله اروپا را به شدت متأثر از گاز خود خواهد کرد. به عبارتی ایران بزرگترین تمدن (گاز محور) را پایه‌گذاری نموده است. نفت محور تلقی کردن آن، نادیده گرفتن واقعیت‌های میدانی است. در حال حاضر ایران در بازار جهانی گاز ۱/۵ درصد نقش دارد. که با توجه به ذخائر عظیم گازی، موقعیت راهبردی و افزایش تقاضا پیش‌بینی می‌گردد که بتواند در این بازار بزرگ سهم خود را به ۱۰ درصد برساند. صادرات روزانه ۲۰۰ میلیون متر مکعب گاز در برنامه ششم توسعه هدف‌گذاری شده

که البته اولویت بازار صادراتی گاز ایران ، کشورهای همسایه هستند. برای سنجش میزان اثرگذاری مولفه انرژی (نفت و گاز) از ده گزینه بر اساس طیف لیکرت به شرح ذیل استفاده شده است .

خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵). در این ارزیابی عدد (۳) به عنوان حد متوسط در نظر گرفته شده است.

جدول ۲. آماره های توصیفی مولفه انرژی

Table 2. Descriptive statistics of the energy component

آماره‌های توصیفی							
درصد	واریانس	میانگین	مجموع	ماکسیمم	مینیمم	تعداد	نام مولفه
۶۳	۰/۵۸۶	۳/۱۵	۱۷۲	۴	۱	۳۰	انرژی

جدول ۳. نتایج آزمون T

Table 3. T test results

مولفه	معیار میانگین=۳					
	آماره آزمون T	تعداد	سطح معناداری	میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪	
					حد پایین	حد بالا
انرژی	۵۴/۹۸۵	۳۰	۰/۰۰۰	۳/۱۵	۳/۰۷	۳/۲۳

همانگونه که جدول شماره (۳) نشان می دهد مقدار به دست آمده از آماره آزمون تی (t) برابر ۵۴/۹۸۵ می باشد. باتوجه به مقادیر آزمون و سطح معناداری (p-value=۰/۰۰۰) می توان بیان نمود که بین شاخص های این مؤلفه رابطه معنی داری وجود دارد. نتایج آزمون نشان می دهد، که مؤلفه انرژی، با میانگین ۳/۱۵، بالاتر از حد متوسط (۳) ارزیابی شده است. این بدان معنی است که مؤلفه انرژی با شاخص های تعیین شده بر قدرت ملی اثر مثبتی داشته است.

جدول ۱. ذخائر اثبات شده نفت و گاز محصولات هیدرو کربنی ایران ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۲

Table 1. Proven oil and gas reserves of hydrocarbon products in Iran from 2017 to 2022

پیش بینی	پیش بینی	پیش بینی	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	ذخائر اثبات شده نفت (میلیارد بشکه)
۲۰۲۲	۲۰۲۱	۲۰۲۰				
۱۳۸/۳	۱۳۸/۲	۱۳۸/۲	۱۳۸/۱	۱۳۷/۹	۱۳۷/۹	

تأثیر مولفه‌های ژئواکونومیکی بر قدرت ملی ایران با تأکید بر... ۹۵

۱۳۸/۳۰۲	۱۳۸/۱۹۲	۱۳۸/۱۷۸	۱۳۸/۰۶۸	۱۳۷/۹۳/۲۰	۱۳۷/۴۰	ذخائر اثبات شده نفت (میلیون بشکه)	Source: BMI :U.S. Energy Inform ation Admini stration EIA
۰/۱	۰/۰	۰/۱	۰/۱	۰/۰	۰/۰	درصد تغییرات ذخائر اثبات شده نفت نسبت به سال قبل	
۱۰۹/۵	۱۱۱/۶	۱۱۳/۸	۱۱۶/۰	۱۱۸/۲	۱۲۱/۸	نسبت ذخائر به تولید (سال)	
۲۸/۳	۲۸/۵	۲۸/۷	۲۸/۹	۲۹/۲	۳۱/۰	ذخائر اثبات شده گاز طبیعی (تریلیون متر مکعب)	
۲۸/۲۵۰	۲۵۸/۰۰	۲۸/۹۴۱	۲۸/۹۴۰	۲۹۲/۰۰/۰	۳۱/۰۰۰/۰	ذخائر اثبات شده گاز طبیعی (میلیارد متر مکعب)	
-۰/۹	-۰/۹	-۰/۷	-۰/۹	-۰/۸	-۱/۶	درصد تغییرات ذخائر اثبات شده گاز نسبت به سال قبل	
۱۴۹/۷	۱۵۴/۰	۱۵۸/۴	۱۶۲/۷	۱۶۷/۴	۱۸۱/۳	نسبت ذخائر گاز طبیعی به تولید (سال)	

ساخت قدرت ملی

در این بخش از پژوهش با تجزیه ۳ مدل در سنجش قدرت ملی به بررسی جایگاه جمعیت جوان در ساخت قدرت ملی با تکیه بر تاثیر گذاری مستقیم، غیر مستقیم و عدم تاثیر گذاری بر عوامل و عناصر مذکور در مدل ها پرداخته شد. و نتایج حاصل به شکل جدول به صورت جداگانه برای هریک از مدل ها به شکل زیر بدست آمد.

جدول ۴ جایگاه جمعیت جوان در مدل سنجش قدرت ملی داوود اوغلو

Table4: the position of the young population in Davutogl national power measurement model

ردیف	عناصر سازنده قدرت ملی	تاثیر مستقیم	تاثیر غیر مستقیم	تاثیر ندارد
۱	زیربنایی		*	
۲	منابع بلقوه ذخیره	*		
۳	تفکر استراتژیک			*
۴	برنامه ریزی استراتژیک			*
۵	سیاسی		*	
۶	تاریخ			*
۷	موقعیت جغرافیایی			*
۸	جمعیت	*		
۹	فرهنگ		*	
۱۰	قدرت اقتصادی	*		
۱۱	فناوری	*		
۱۲	نظامی	*		

ماخذ: نگارندگان

تفسیر جدول: در مدل اوغلو در ۵ عامل (۴،۶۶٪) تاثیر مستقیم، در ۳ عامل (۲۵٪) تاثیر غیر مستقیم دارد. و در ۴ عامل (۳۳،۳۳٪) تاثیری ندارد.

جدول ۵ جایگاه جمعیت جوان در مدل سنجش قدرت ملی آگیف

Table5: the position of the young population in Ageev national power measurement model

ردیف	عناصر سازنده قدرت ملی	تأثیر مستقیم	تأثیر غیر مستقیم	تأثیر ندارد
۱	مدیریت		*	
۲	سرزمین			*
۳	منابع طبیعی (بهره وری)		*	
۴	جمعیت	*		
۵	اقتصاد	*		
۶	فرهنگ و مذهب		*	
۷	علم و آموزش	*		
۸	نظامی	*		
۹	سیاست خارجی		*	

ماخذ: نگارندگان

تفسیر جدول: در مدل سنجش آگیف جمعیت جوان در ۴ عامل (۴۴،۴۴٪) تأثیر مستقیم، در ۴ عامل دیگر (۴۴،۴۴٪) دارای تأثیر غیر مستقیم، و تنها در ۱ عامل (۱۱،۱۱٪) فاقد تأثیر است.

جدول ۶ جایگاه جمعیت جوان در مدل سنجش قدرت ملی زرقانی

Table 6: the position of the young population in Davutogl national power measurement model

ردیف	عناصر سازنده قدرت ملی	تاثیر مستقیم	تاثیر غیر مستقیم	تاثیر ندارد
۱	اقتصادی	*		
۲	سیاسی		*	
۳	فرهنگی		*	
۴	اجتماعی (جمعیتی)	*		
۵	نظامی	*		
۶	سرزمینی			*
۷	علمی فناوری			
۸	فرامرزی		*	
۹	فضایی		*	

ماخذ: نگارندگان

تفسیر جدول: در مدل سنجش زرقانی در ۴ عامل (۴۴،۴۴٪) تاثیر مستقیم، و در ۴ عامل دیگر (۴۴،۴۴٪) دارای تاثیر غیر مستقیم است. و در ۱ عامل (۱۱،۱۱٪) موثر نیست. در تفسیر کلی مدل ها نشان دهنده این است که در ۱۳ عامل تاثیر مستقیم، در ۱۱ عامل تاثیر غیر مستقیم، و در ۶ عامل تاثیری ندارند.

هرگاه افراد بین سنین ۲۰ تا ۶۵ سال، بیش از ۳۵٪ کل جمعیت یک کشور را تشکیل دهند، این کشور از بهترین و مطلوب ترین عوامل ژئوپلیتیکی به منظور حفظ امنیت، ثبات سیاسی و توسعه اقتصادی برخوردار است. شواهد و مدل های بالا جدول آماره های توصیفی زیر، و شواهد علمی و مستندات آماری گواهی بر این مدعا است که ساختار سنی جمعیت ایران در مناسب ترین حالت برای ساخت قدرت ملی قرار دارد. به همین منظور علاوه بر مدل های بالا آماره ی توصیفی زیر در سنجش قدرت ملی نیز مورد بررسی قرار می گیرد؛ که نتایج آن با انرژی و ایدئولوژی مورد مقایسه قرار می گیرد.

برای سنجش این مؤلفه از ده گویه استفاده شده است. نتایج این ارزیابی در جداول زیر آورده شده است.

جدول ۷. آماره‌های توصیفی مولفه جمعیت

Table7. Descriptive statistics of the population component

آماره‌های توصیفی							
نام مولفه	تعداد	مینیم	ماکسیم	مجموع	میانگین	واریانس	درصد
جمعیت	۳۰	۲	۳	۲۲۰	۳/۱۸	۰/۴۷۲	۶۴

جدول ۸. نتایج آزمون T

Table8. T test results

مولفه	معیار میانگین=۳					
	آماره آزمون T	تعداد	سطح معناداری	میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪	
					حد پایین	حد بالا
جمعیت	۸۶/۰۶۶	۳۰	۰/۰۰۰	۳/۱۸	۲/۹۵	۳/۲۹

همانگونه که جدول شماره (۵) نشان می‌دهد. مقدار به دست آمده از آماره آزمون تی (t) برابر ۸۶/۰۶۶ می‌باشد. با توجه به مقدار آزمون و سطح معناداری (p-value=۰/۰۰۰) می‌توان بیان نمود، که بین شاخص‌های این مؤلفه رابطه معنی‌داری وجود دارد.

نتایج آزمون T حاکی از این واقعیت می‌باشد که است، مؤلفه جمعیت، با میانگین ۳/۱۸ بالاتر از حد متوسط ارزیابی شده است. این بدان معنی است که مؤلفه جمعیت با شاخص‌های تعیین شده در قدرت ملی تاثیر مثبتی داشته است.

ایدئولوژی فرهنگی

قدرت نرم هر کشوری در ابتدا از سه منبع سرچشمه می‌گیرد: فرهنگ، ارزش‌های سیاسی، سیاست خارجی.

برخی راهکارهای عملی و دستیابی به قدرت نرم در ایران عبارتند از:

- ۱- پیوندهای قومی و مذهبی و زبانی با کشورهای هم‌جوار
- ۲- شبکه‌های خبری و رسانه‌ای
- ۳- ظرفیت زیاد توریست‌پذیری
- ۴- قرابت مذهبی با ۱۵ کشور در منطقه ژئوپولیتیک خاورمیانه به مهد شیعه
- ۵- آمار بالای تولیدات علمی و وجود نخبگان زیاد در کشورهای غربی
- ۶- هویت فراملی و فرامرزی زبان فارسی

به طور کلی ایران بیشترین میزان کاربرد قدرت نرم‌افزاری را در منطقه ژئوپولیتیک اورآسیای مرکزی به میزان ۷۶/۲۸ درصد دارد. از آن میان، ژنوم ایدئولوژیک آن در پایه شیعه‌گرایی جایگاه ویژه‌ای دارد. ایران پایگاه اصلی تشیع در منطقه خاورمیانه است. بعد از حمله آمریکا به عراق قدرت معنوی و نقش مذهب شیعه در تحولات مذهبی خاورمیانه مشخص‌تر گردید. زیرا جغرافیایی شیعیان بر روابط قدرت در منطقه و جهان تأثیر گذاشته است. بالغ بر ۷۰ درصد جمعیت سواحل خلیج فارس را تشکیل می‌دهند. این عامل بر اهمیت ژئوپولیتیک مذهب شیعه می‌افزاید (Qassabzadeh, 2012:329). اصل یازدهم قانون اساسی کنونی، نشان از ماهیت فرامرزی و مبتنی بر مرزهای عقیدتی، نه جغرافیایی دارد. پراکندگی جغرافیایی شیعیان مشخص می‌کند، ایران افزون بر سایر مزیت‌ها و قابلیت‌ها همچون برخورداری از موقعیت جغرافیایی و ارتباطی استثنایی خلیج فارس و جایگاه منحصر به فرد در ژئوپولیتیک انرژی، محوریتی در دنیای تشیع دارد (Hafeznia, Ahmadi, 2009:82). وضعیت تشیع در کرانه‌های شمالی خلیج فارس در قلمرو ایران به طور کلی فرق می‌کند. شیعیان در این مناطق به لحاظ فعالیت‌های اقتصادی از جایگاه مطلوب‌تری در سطح منطقه برخوردارند. شیعیان خلیج فارس در خط ساحلی که اهمیت استراتژیکی و اقتصادی دارد سکنی گزیده‌اند. این خط ساحلی دارای منابع غنی نفتی است. که در سال‌های اخیر به سرعت مدرنیزه شده است (Khalili, Heidari, Seyadi, 2013:39).

برای سنجش این مولفه نیز از ده گویه در قالب طیف لیکرت استفاده شده است که نتایج این ارزیابی در جداول زیر ارائه شده است.

جدول ۹. آماره های توصیفی مولفه ایدئولوژی فرهنگی

Table 9. Descriptive statistics of cultural ideology component

نام مولفه	تعداد	آماره های توصیفی			میانگین	واریانس	درصد
		مینیم	ماکسیم	مجموع			
ایدئولوژی فرهنگی	۳۰	۲	۴	۲۴۱	۰/۴۶۸	۶۵	

جدول ۱۰. نتایج آزمون T

Table 10. T test results

نام مولفه	معیار میانگین = ۳			فاصله اطمینان ۹۵٪	
	تعداد	سطح معناداری	میانگین	حد بالا	حد پایین
ایدئولوژی فرهنگی	۳۰	۰/۰۰۰	۳/۲۰	۲/۹۸	۳/۱۹
	آماره ازمون T				
	۰/۰۵۶۸ ۷۳				

تأثیر مولفه‌های ژئواکونومیکی بر قدرت ملی ایران با تأکید بر... ۱۰۱

همانگونه که جدول شماره (۷) نشان می‌دهد مقدار به دست آمده از آماره آزمون تی (t) برابر با ۷۳/۰۵۶۸ می‌باشد. با توجه به مقادیر آزمون وسط معناداری (p-value=۰/۰۰۰) می‌توان بیان نمود که بین شاخص‌های این مؤلفه رابطه معنی‌داری وجود دارد.

نتایج آزمون t حاکی از این واقعیت می‌باشد که میانگین مربوط به مولفه ایدئولوژی فرهنگی (۳/۲۰) بالاتر از حد وسط (۳) ارزیابی شده است. این بدان معنی است که این مولفه به عنوان یکی از سه مولفه ی اساسی ژئواکونومیکی اثر مثبتی بر قدرت ملی کشور داشته است.

یکی از اهداف این پژوهش، آزمون وجود رابطه معنی‌داری و همچنین میزان اثرگذاری بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل ذکر شده می‌باشد. که در این بخش به انجام این آزمون‌ها پرداخته می‌شود. برای این منظور از آزمون‌های ضریب همبستگی پیرسون و آزمون رگرسیون خطی (R) استفاده گردیده است.

برای انجام آزمون‌های اشاره شده نکته زیر لازم به ذکر می‌باشد:

همان‌گونه که اطلاع داریم ضریب همبستگی پیرسون برای نشان دادن رابطه بین متغیرهای پیوسته استفاده می‌شود؛ و چون مقادیر متغیرهای مورد استفاده در این بخش از مجموع چند شاخص (متغیر دیگر) به دست آمده است، دامنه تغییرات این متغیرها افزایش یافته و می‌توان به طور تقریبی این متغیرها را پیوسته فرض نمود.

جدول ۱۱. آزمون ضریب همبستگی

Table 11. Correlation coefficient test

ضریب همبستگی	
پیرسون	۰/۶۹۷
رگرسیون R	۰/۷۲۰
R ²	۰/۵۱۹
تعداد داده های نمونه	۳۰

همان‌طور که در جدول فوق نشان داده شده، مقدار آماره همبستگی پیرسون برابر ۰/۶۹۷ و مقدار رگرسیون آن ۰/۷۲۰ می‌باشد. که نشان دهنده این موضوع است که، از طریق این آزمون‌ها وجود رابطه بین متغیر وابسته یعنی قدرت ملی و متغیر مستقل یعنی ژئواکونومی تأیید شده است و مقدار اثرگذاری آن ۰/۶۹۷ است.

همچنین چون هردو ضریب همبستگی در این برآورد عدم‌ثبتي می‌باشد، پس این رابطه مستقیم است. یعنی با افزایش ژئواکونومی، میزان قدرت ملی افزایش می‌یابد و بالعکس.

جدول ۱۲. آزمون خی دو
Table 12. Chi-square test

سطح معناداری	F	میانگین توان دوم	تعداد	مجموع مربعات	مدل
۰/۰۰۰۶	۴۱۲/۲۵۱	۷۶/۴۲۸	۱	۷۶/۴۲۸	رگرسیون
		/۱۸۵	۲۹	۷۰/۸۲۰	باقیمانده
			۳۰	۱۴۷/۲۴۷	جمع

جدول ۱۳. نتایج آزمون خی دو
Table 13. Chi-square test results

مقدار نشانه	درجه آزادی	مقدار آماره	آزمون‌خیدو
۰/۰۰۰	۶	۳۳۰/۲۸۴	خیدو پیرسون
۰/۰۰۰	۶	۲۷۷/۹۱۴	نسبت لایک لیهود
۰/۰۰۰	۱	۱۸۹/۷۹۳	پیوستگی خطی
		۳۰	تعداد پاسخگویان

در جدول فوق آزمون معنی‌داری خی دو بین دو متغیر وابسته یعنی قدرت ملی و متغیر مستقل یعنی ژئواکونومی رانشان می‌دهد، مقدار آماره خی دو برابر با $\text{Sig} = ۰/۰۰۰$ می‌باشد، که کمتر از $۰/۰۵$ است و مشاهده می‌کنیم که به وسیله این آزمون نتایجی شبیه به آزمون ضریب همبستگی به دست می‌آوریم یعنی بین دو متغیر ذکر شده رابطه معنی‌داری وجود دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

فرصت زیادی برای تبدیل ثروت نفت به یک ثروت پایدار نداریم. احیا و تقویت موقعیت ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و ژئوکالچر ایران در تعاملات بین‌المللی برای تحقق منافع استراتژیک، منوط به پیوند عناصر هویتی در سیاست خارجی با مؤلفه ایرانیست است. این وضعیت برای جمهوری اسلامی ایران با توجه به پویایی مؤلفه‌های داخلی و خارجی آن نه تنها نمود گسترده‌تری دارد، بلکه توجه به فضای باز ژئوپلیتیک، زمینه مناسبی را برای تبدیل عوامل تهدید به فرصت و بستری را برای تأمین مطلوب اهداف استراتژیک در قالب طراحی یک استراتژی جامع ژئوپلیتیک فراهم می‌آورد. ورود ایران به اتحادیه‌های منطقه‌ای با هدف تقویت همگرایی‌ها در سیستم صادرات و واردات حامل‌های انرژی و به ویژه با

تلاش برای تشکیل ساختارهایی سازمانی در قالب سرمایه گذاری های مشارکتی با سایر کشورهای دارنده محصولات انرژی (نفت، گاز و انرژی هسته ای) می تواند با توسعه همگرایی های منطقه ای و فرامنطقه ای و یارگیری بین المللی، دربرگیرنده گامهایی اساسی برای تدوین استراتژی انرژی و تحکیم حضور مؤثر ایران در تعامل مطلوب با نظام بین الملل باشد.

همچنین این کشور جزء مهم ترین و اقتصادی ترین و کوتاه ترین مسیر ها برای انتقال انرژی به آب های آزاد و مناطق دیگر جهان است. با گره خوردن امنیت ملی کشورها با تامین انرژی، اهمیت ایران به خاطر این موقعیت ترانزیتی و استراتژیکی ارزش حیاتی پیدا کرده و باعث افزایش قدرت ملی و اتخاذ شرایط مناسب در دیپلماسی خارجی کشورمان می شود. در مجموع منابع انرژی به خصوص نفت و گاز جز پایه های قدرت ملی ایران تعریف می شوند. امروزه جمعیت جوان ایران یکی از قدرت های ژئوپولیتیکی ایران محسوب می شود. جمعیت جوان با دانش و تخصص کافی، اصلی ترین و بزرگ ترین سرمایه انسانی ایران را تشکیل می دهد. در تعاملات جهانی، امروز کشور و تمدنی حرف اول را می زند که، جمعیت جوان آن بیشترین سهم را در دانش و به تبع آن در اقتصاد و سیاست داشته باشد. همانطور که امروزه قدرت ایالات متحده در دانشگاه های این کشور نهفته است نه در پنتاگون و ارتش آن کشور. ازسویی دیگر جمعیت در ایران باید با تناسب توسعه و آمایش سرزمین همراه باشد، وگرنه به مانند شمشیر دو لبه عمل خواهد کرد. جمعیت نوستالژی ترازدیک محور ایران که در لحظه های حساس به وحدت و یکپارچگی خاصی در مقابله با تهدیدات بیرونی و داخلی می پردازند.

درایدئولوژی و فرهنگ ایران با قرار گیری در قلب ژئوپولیتیک شیعه، می تواند بر تمامی حوزه های ایدئولوژی و شیعه در مناطق مختلف اطراف و چه بسا در سطح جهان اثرگذار باشد. ترکیب عوامل فرهنگی و اعتقادی همراه با دسترسی به منابع عظیم انرژی، موقعیت های حساس و ژئواکونومیکی خاصی برای ایران در منطقه به همراه داشته است. اهمیت ایران تا بدانجا می باشد که گراهام فولر ایران را قبله عالم می داند.

یکی از واقعیت های ژئواکونومیکی ایران، مرکزیت فرهنگی در بین همسایگان و قدرت نرم در منطقه و بازارهای آن است. در زمینه نیروهای پیشران تغییرات ایدئولوژی اسلامی، چالش گرا و انقلابی ایران می تواند عامل تغییرات مثبت باشد. علاوه بر این توانایی هسته ای ایران نیز جایگاه ایران را در آینده تغییر خواهد داد. ایران باید افزایش توانایی هسته ای خود را پیگیری نماید که آن را در وضعیتی متفاوت از همسایگانش قرار می دهد. رویکرد ما در این پژوهش بر مبنای سناریو ترکیبی است، که استمرار ایدئولوژی مقاومت و تعامل موردی با غرب همراه با نگاه هویتی انقلاب اسلامی و ایدئولوژی اسلامی هماهنگ تر است.

و همچنین نتایج تحقیق به صورت کمی (پرسشنامه) نشان می دهد که:

اولاً: بین دو متغیر وابسته یعنی قدرت ملی؛ و متغیر مستقل یعنی ژئواکونومی رابطه معنی داری وجود دارد.

ارتباط بسیار قوی بین این دو متغیر (ژئواکونومی و قدرت ملی) وجود دارد به طوری که با افزایش ژئواکونومی، میزان قدرت ملی افزایش می‌یابد و بالعکس:

از دیگر نتایج پژوهش؛ شناسایی میزان تاثیر گذاری هر یک از سه مولفه اساسی ژئواکونومیک (انرژی، جمعیت و ایدئولوژی فرهنگی) می باشد. نتایج پژوهش نشان داد که هر سه مولفه اثر مثبتی بر قدرت ملی کشور داشته اند. گفتنی است که میزان اثرگذاری این مولفه ها در قدرت ملی متفاوت می باشد. در بین مولفه های ژئواکونومیک به ترتیب مولفه‌ی ایدئولوژی فرهنگی با میانگین (۳.۲۰)، جمعیت با میانگین (۳.۱۸) و انرژی با میانگین (۳.۱۵) بیشترین تاثیر را در قدرت ملی کشور داشته اند. در مجموع از ترکیب نتایج تحقیق به صورت کمی (پرسشنامه) و کیفی (مطالعه منابع و ...) می‌توان چنین برداشت کرد که:

ارتباط بین ژئواکونومی و به ویژه مؤلفه‌های آن اعم از انرژی و جمعیت و ایدئولوژی فرهنگی و تأثیر آن بر قدرت ملی به صورت مستقیم و معناداری است.

راهکارها:

- ۱- تدوین سناریوی ترسیمی در مسیر آزمون و خطا و با تغییر و تعدیل دیپلماسی، همراه با حفظ اقتدار توأم با تعامل سازنده نوعی و چند جانبه گرایی و همکاری مبتنی با تردید با غرب.
- ۲- تدوین حوزه نفوذ در کشورهای همسایه با اشتراکات فرهنگی و تاریخی و اقتصادی بعنوان مثال ایجاد کارخانه مشترک اتومبیل سازی در جمهوری‌های تازه استقلال یافته.
- ۳- بکاربردن دیپلماسی هوشمند، همراه با طراحی یک استراتژی کارآمد در راستای اهداف و منافع ایران تعامل جهانی با مشارکت فعالانه در اقتصاد جهانی، با استفاده از برنامه ریزیهای توسعه اقتصادی.
- ۴- تدوین استراتژی جهت انتقال انرژی، به بازارهای هدف از طریق ایران.
- ۵- تقویت عیار همه جانبه قدرت ملی، با تکیه بر ثقل جغرافیایی، با کشورهای منطقه ای و فرا منطقه ای.
- ۶- ارتقای رشد شاخص های توسعه، در زمینه گسترش فناوریهای صنایع پشتیبان نفت و گاز و پتروشیمی، و به کار گیری دیپلماسی انرژی.
- ۷- انتخاب الگوهای استراتژیهای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، نظامی و امنیتی با معیارهای منطقه ای و جهانی.
- ۸- نفوذ در کشورهای در حال توسعه، به لحاظ اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، با رویکرد چند جانبه.

سپاسگزاری

سپاس و درود فراوان بر اساتید بزرگوار آقایان دکتر عزتی و دکتر نامی عزیز، که در نگارش این مقاله راهنمایی و زحمات زیادی را متحمل شدند. همچنین مراتب سپاسگزاری و قدردانی خود را از جناب آقای دکتر کامیابی مدیر محترم مجله، و سایر داوران و سروران گرامی دارم

References

- Admi, Ali,(2010). The Strategy of Looking East in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran, Tehran: Political Studies.(In persian)
- Ageev.A.L.MenschH.G&Matthews Reds. 2009 Global Rating of Integral Power of 100World s Leading Countries 2008.Moscow
- Akhbari, M., Nami, M,. (2009).Geography of Border with Emphasis on Iran's Borders, Tehran: Geographical Organization of Armed Forces.(In persian)
- Badiei, M.(2003). Analysis of the geographical foundations of Iran s Power.Geographical research, University of Tehran.(In persian)
- Davutoglo.Ahmet 2001 Stratejik Derinlik :Turkiye Uluslarsi Konumu.Istanbul kure yayinlari
- Chegini,M.,(2005).Strategic Defense Management System .volume One ,Tehran.(In persian)
- Eslami,,M., Gharibi , M .(2016). New energy geo economy and its implications for world security,. Foreign policy Quarterly ,Volume 32Number 2,pages71-102.(In persian)
- Ezzati, E.,(2018). Geopolitics, Tehran, Samt Publications.(In persian)
- Ezzati , E.,(2017).Geopolitics.12 th Edition Samat.(In persian)
- Ezzati ,E.,(2018).Geopolitics in the 21 st century .seventh edition.(In persian)
- Ezzati, E .,(2001).Geopolitics in the twenty century .First edition. Tehran.(In persian)
- Ezzati ,E., (2009). Strategic Geography of Iran.Geographical Organization of the Armed Forces .Volume 1.(In persian)
- Fuller,G.,(1998). Ghibla of the world of translation by Abbas, published by Markaz.
- Gholizadeh ,A., Zaki, Y.,(2009). A study and Analysis of Iran s Geopolitical and Geo economic Position in the CIS Countries Geopolitical Quarterly .Fourth Year ,Third Issue. Pages 21-56.(In persian)
- Hafez Nia, M.,(2017). principles and concepts of geopolitics, Mashhad, Papli Publications, fifth edition.(In persian)
- Hafez nia, M., Kavandi, A.,(2017). Causes and of the survival of Iran, first edition.(In persian)
- Hafez nia, M.,(2002). Political Geography of Iran. Tehran.(In persian)
- Hafez nia, M., (2014). Geopolitical Principles and Concepts .Mashhad.Fourth Edition.(In persian)

- Hafez nia, M., Ahma i pour, Z.,(2009) .Politics and Space. Mashhad, Amir Kabir Research In statue.(In persian)
[http/ www.shana.ir](http://www.shana.ir) Oil and Energy Information Site .Year2019.
- Iran Statistics Center.,(2016). General Population and Housing Census, Tehran.(In persian)
- Khalili, M., Heidi ,J.,& Sayadi , H.,(2013). Link to the Geopolitical Code and Genome in Foreign policy :A Case Study of Iran and Afghanistan. Quarterly Journal of International Relations Studies.(In persian)
- Mojtahedzadeh, P.,(2018). political geography and geographic politics, Samt, first edition.(In persian)
- MokhtariHeshi, H., (2018). explanation of the concept of geoecology (geopolitical economy) and recommendations for Iran, Geopolitik Quarterly, 14(2), 56-82.(In persian)
- Mehrabi ,M.,(2013). Geopolitics of Energy in Ensuring National Security of Iran from Three Perspectives of National Security, Geopolitical Quarterly ,volume 9.number29.(In persian)
- Nami, M.,Durandish, F.& Dalai, H., (2016). Analysis of the environmental impact of the Persian Gulf on the economy of the Islamic Republic of Iran, Tehran, the third international oceanographic meeting of the Persian Gulf.(In persian)
- Nami , M.,(2007). Straits and water ways of the World .Geography f the Armed Forces ,First Edition.(In persian)
- Nami ,M., Mohammad pour, H., &Abassi ,A.,(2009).Analysis of the geo economic position of the Middle East. Geopolitical Quarterly of the fifth year .Issue 2.Pages 41-65.(In persian)
- Qalibaf, M., Mousavi, M.,(2008).newMiddel East Geopolitics and Foreign Policy of Iran .Human Geography Research,No.66.(In persian)
- Qassabzadeh, M.,(2012). Knowledge of Economics and study of effective factors in industry .journal article.Silivika.(In persian)
- Sefzadeh,H.,(2017). Research in Foreign Policy Theorizing, journal of the Faculty of Law and Political Science .No.25.(In persian)
- ValiwandZamani, H.,Shahlai, N.,(2019). Strategic theories, Tehran, DafosAja Publications.(In persian)
- Zargani•Seyed Hadi .2010. Measurement of National Power: Definition Function•Measurement Saarbrucken: Lambert Academic Publishing

منابع فارسی

- آدمی، علی(۱۳۸۹)، راهبرد نگاه به شرق در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: مطالعات سیاسی.
- اخباری، محمد. نامی، محمدحسن. (۱۳۹۷). جغرافیای مرز با تاکید بر مرزهای ایران. چاپ چهارم. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- اسلامی، مسعود. غریبی، محسن. (۱۳۹۷). ژئواکونومی نوین انرژی و پیامدهای آن برای امنیت جهان. فسانامه سیاست خارجی. سال ۳۲. شماره ۲، صص ۱۰۲-۷۱.
- بدیعی ازندهای، مرجان. (۱۳۸۲). رساله دکتری، تحلیل خلااستراتژی ژئوپولیتیکی درمثلث استراتژیک ایران، پاکستان و افغانستان ص ۲۸۹

تأثیر مولفه‌های ژئواکونومیکی بر قدرت ملی ایران با تأکید بر... ۱۰۷

حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۸۱). جغرافیای سیاسی ایران. تهران.

حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۹۳). اصول و مفاهیم ژئوپولیتیک، چاپ چهارم، انتشارات بایلی مشهد

حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۹۶). اصول و مفاهیم ژئوپولیتیک، مشهد، انتشارات پاپلی، چاپ پنجم.

خلیلی، محسن. حیدری، جهانگیر. صیادی، هادی. (۱۳۹۲). پیوند مرکز ژئوپولیتیک در سیاست خارجی. فصلنامه پژوهش‌های بین‌المللی. دوره نخست. شماره نهم. صص ۳.

عزتی، عزت‌الله. (۱۳۸۸). جغرافیای استراتژیک ایران جلد دوم، تهران، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح

عزتی، عزت‌الله. (۱۳۹۴). ژئوپولیتیک در قرن بیست و یکم، چاپ ششم، تهران.

عزتی، عزت‌الله. (۱۳۸۸). جغرافیای استراتژیک ایران جلد اول، تهران، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح

عزتی، عزت‌الله. (۱۳۹۶). ژئواستراتژی در قرن بیست و یکم. چاپ دهم. تهران.

عزتی، عزت‌الله. (۱۳۹۷). ژئوپولیتیک، تهران، انتشارات سمت.

فولر، گراهام. (۱۳۷۷). قبله عالم ژئوپولیتیک ایران؛ ترجمه عباس مخبر، تهران، نشر مرکز.

قالیباف، محمداقبر. پورموسوی، سیدموسی. (۱۳۸۷). ژئوپولیتیک نوین خاورمیانه و سیاست خارجی ایران. پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۶۶(۶۶).

قصاب زاده، مرتضی. (۱۳۸۱). شناخت اقتصاد و عوامل موثر با بررسی کشورهای هلند و ترکیه مقاله ژورنالی

مجتهدزاده، پیروز، ۱۳۹۶، جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی، انتشارات سمت.

مختاری هشی، حسین. (۱۳۹۷). تبیین مفهوم ژئواکونومی و توصیه‌هایی برای ایران. فصلنامه ژئوپولیتیک. سال چهاردهم. سال ۲، صص ۸۲-۵۶.

مرکز آمار ایران، (۱۳۹۵)، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، تهران.

نامی، محمد حسن. (۱۳۸۶). تنگه‌ها و آبراه‌های جهان. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح. چاپ اول.

نامی، محمد حسن، دوراندیش، فاطمه و دالایی، حمیده (۱۳۹۵)، واکاوی تأثیر محیطی خلیج فارس بر اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، تهران، سومین اجلاس بین‌المللی اقیانوس‌شناسی خلیج فارس.

نامی، محمد حسن، محمدپور، علی. عباسی، علیرضا. (۱۳۸۸). تحلیل جایگاه ژئواکونومیک ایران در خاورمیانه. فصلنامه ژئوپولیتیک. سال پنجم. شماره ۲، صص ۶۵-۴۱.

ولی‌وند زمانی، حسین و شهلائی، ناصر (۱۳۹۸)، نظریه‌های راهبردی، تهران، انتشارات دافوس آجا.

**The influence of geoeconomic components on Iran's national power with an emphasis on
(energy, population and cultural ideology)**

AlirezaAzhari

PhD student of Political Geography, Science and Research Unit, Islamic Azad University of Tehran, Iran

EzzatullahEzzati*

Associate Professor of Political Geography, Islamic Azad University, Research Sciences Unit

Mohammad Hossein Nami

Member of Faculty of Political Geography of Farabi University

Abstract

Geopolitical is intrinsically linked with economy in two of its three constituent elements, i.e. geography and capabilities, so if economy is linked with power and politics and is mixed with geography, it is placed in the field of geopolitics, in which case geo-economy as an economic dimension Geopolitics is formed which is in the subcategory of political geography. In general, it can be said that the function of geoeconomics is the production of economic power by using space and geographical locations to increase the geopolitical weight of a country.

Materials and Methods

The research method is descriptive, analytical, with a survey approach. The statistical group of the research is formed by PhD students of Political Geography of Tehran University of Research Sciences in 2019.

Results and Discussion

The sampling method is purposive sampling. and to analyze the data and show the relationship between the meaning of the drug and the effectiveness of each of the components, the one-sample t-test, chi-square test, and Pearson's correlation coefficient have been used. There is a significant difference, therefore, among the zoo-economic components, cultural ideology component with an average of 3.20, population with an average of 3.18, and energy with an average of 3.15 have had the greatest impact on national power.

Keywords: Geoeconomics, National power, Cultural ideology, Population,

* (Corresponding author): ezzati@srbiau.ac.ir